

4.3.

ELS CONJUNTS PATRIMONIALS COM A ELEMENTS GENERADORS DE RECURSOS

Mònica BORRELL
Josep BOSCH
Josep M. CARRETÉ
Museu de Gavà

Resum: La necessitat de fer compatibles els beneficis pedagògics i divulgatius del patrimoni, reflectits en el seu rendiment social i cultural, amb els econòmics que permetin la dinamització i autofinançament d'aquest, és l'eix expositiu d'aquesta comunicació. Els orígens i història del projecte de les Mines Prehistòriques de Gavà, fent balanç de la seva experiència en els darrers sis anys, conclouen l'exposició tot recordant els àmbits d'actuació d'aquest: investigació, conservació i divulgació. L'Escola Taller Museu de Gavà ha estat una eina important per poder conjugar i posar en relació cadascun d'aquests aspectes.

Resumen: La necesidad de hacer compatibles los beneficios pedagógicos y divulgativos del patrimonio, reflejados en su rendimiento social y cultural, con los económicos que permitan la dinamización y autofinanciación de éste, es el eje expositivo de esta comunicación. Los orígenes y historia del proyecto de las Minas Prehistóricas de Gavà, haciendo balance de su experiencia en los últimos seis años, concluyen la exposición recordando los ámbitos de actuación de éste: investigación, conservación y divulgación. La Escuela Taller Museu de Gavà ha sido un instrumento importante para poder conjugar y poner en relación cada uno de estos aspectos.

INTRODUCCIÓ

La celebració dels Jocs Olímpics l'any 1992 va representar la culminació al nostre país d'un fenomen que es va venir gestant durant tota la dècada dels vuitanta. En aquests quinze anys passats, l'esport ha omplert el nostre temps d'oci, l'hem consumit visualment a la premsa i a la televisió, l'hem practicat, i l'hem treballat. Gairebé sense voler-ho ha anat entrant a la nostra vida convertint-se en quelcom absolutament normal. Fa ja uns vint anys que en tots els pobles i ciutats del

nostre país varen començar a edificar-se poliesportius i piscines. Entre els pobles veïns hi havia veritable rivalitat per veure qui disposava de les instal·lacions esportives més completes i monumentals. Del succeït en aquests primers moments, en podem parlar en molts casos com d'operacions de prestigi social i polític d'una població, i no tant de **servei**. Paulatinament, aquestes instal·lacions es varen anar omplint de continguts i de gent, van passar de ser un objecte lúdic o de prestigi a ser equipaments amb vocació de servei. La gent va començar a canviar. Per posar un exemple, podríem citar el cas de les piscines municipals: al principi moltes d'elles es feien descobertes, però, en poc temps, es va començar a reclamar el seu cobriment. La piscina ja no era una activitat lúdica relacionada amb el bon temps, sinó un lloc on practicar l'esport durant tot l'any, un lloc associat a la salut, a la qualitat de vida en definitiva. Hores d'ara, tothom es planteja els equipaments esportius com un servei més que s'ha d'oferir als habitants de qualsevol població. Ja no se'ns fa gens estrany veure una persona vestida amb robes llampants i ulleres de sol corrent per la ciutat o passant com una exalació conduint una bicicleta de muntanya. Cal reconèixer que fa uns anys això era considerat com una petita i saludable excentricitat. Afortunadament hem arribat o, millor dit, hem assumit la civilització de l'esport.

Aquest procés, encara l'hem de realitzar dins del món del patrimoni cultural, estem just ara en el moment de les grans edificacions, els grans teatres, els grans museus, els grans arxius, etc... Podríem dir en l'etapa relacionada amb el prestigi. Ens falta encara el saber omplir de serveis i de continguts aquests excel·lents equipaments perquè realment la gent els percebi com a eines i els utilitzi com un complement més de la seva formació cultural.

Pel que fa al grau de desenvolupament del tractament dels conjunts patrimonials, pensem que encara estem una mica més enrera dels equipaments culturals que abans esmentàvem (museus, arxius o teatres). Estem encara molt a l'inici dels processos de gestió de patrimoni cultural engegats fa temps en altres països.

LA GESTIÓ DE PATRIMONI A CATALUNYA. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Un país tan ric en patrimoni cultural i natural com el nostre, en bona lògica, podria ser o hauria de ser un dels exemples a valorar quant a gestió de conjunts patrimonials. Abans d'entrar a fer una valoració de l'estat de la gestió del patrimoni al nostre país, voldríem fer una sèrie de reflexions al respecte que ens han de servir per poder fer una anàlisi més objectiva de la qüestió i perquè, ràpidament, una vegada vistes les potencialitats del patrimoni examinem quines hem estat capaçes de desenvolupar.

Les inversions en la dinamització de conjunts patrimonials poden ser favorables des de molts punts de vista. Podem entendre o parlar del patrimoni cultural i natural com a un àmbit que genera una sèrie de recursos socials, culturals, científics i econòmics amb quantitats suficients com per autofinançar-se i repartir una gran quantitat d'excedents, econòmicament de difícil quantificació, però que reverteixen directament sobre la qualitat de vida dels ciutadans. Per tant, cal oblidar antigues fórmules de gestió basades en sistemes exclusivament científistes o de recuperació arquitectònica i que quedaven aturats per la manca de rendiment social, per passar a tècniques de gestió modernes que intentin donar un tractament globalitzador al patrimoni.

No obstant, caldria remarcar una necessitat prèvia a la dinamització o intervenció en un bé patrimonial, ens referim a l'obligació de tenir un bon coneixement científic dels béns culturals o naturals que es vulguin difondre per dos motius bàsics. El primer, perquè el tractament que se li doni sigui el màxim de respectuós amb la història i les característiques pròpies de cada conjunt monumental o natural i, el segon, perquè la difusió que se'n faci sigui científicament correcta i pugui arribar al gran públic sense cap error. D'altra banda la inversió en patrimoni pot ajudar a solucionar els problemes de finançament dels estudis científics produint-se d'aquesta manera una simbiosi que afavoreix tant als científics com a la resta de la societat que pot beneficiar-se de la feina dels primers d'una forma ràpida i correcta.

A aquest primer fet relacionat amb el món de la recerca n'hi podríem afegir un segon relacionat amb el de la conservació. Cal partir de la base que aquests béns patrimonials sempre necessiten una certa inversió que, com a mínim, permeti la seva preservació i manteniment, qüestió òbvia però gens fàcil d'executar donat que els recursos destinats a aquestes tasques normalment són escassos i difícils d'aconseguir i més encara de mantenir.

És necessari pensar en fórmules que serveixin per dinamitzar aquests béns culturals o naturals, i que permetin extreure el rendiment social i cultural indispensable per, com a mínim, poder-los conèixer i mantenir tal com els hem heretat dels nostres avantpassats o de la natura.

Superats aquests primers aspectes tan bàsics i importants com poden ser la recerca i la conservació podem passar a altres temes que podem considerar els valors afegits d'una correcta gestió del patrimoni. Ens referim als lògics beneficis que des d'un punt de vista cultural i social es poden extreure de les inversions en patrimoni. Una gestió correcta permet donar referents històrics i geogràfics a la gent que habita en la zona d'influència del conjunt patrimonial. En conseqüència

pot actuar com a aglutinador i cohesionador de societats joves com l'americana o que hagin patit forts processos de desvertebració causats per fenòmens migratoris o d'altre tipus, dels quals en podem trobar un bon exemple a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Diríem que és un element altament eficaç des d'un punt de vista pedagògic per fer el que podríem denominar com a *pedagogia del territori*.

Altres beneficis que es poden extreure del patrimoni estan relacionats amb el món l'economia. Hi ha nombrosos exemples en què la dinamització d'aquest patrimoni ha anat clarament dirigida a obtenir recursos econòmics procedents del turisme cultural. En aquest sentit no es pot parlar sols dels recursos que s'obtenen directament d'un parc arqueològic o d'un parc natural on ja es pot considerar satisfactori l'arribar a l'autofinançament. Hem de parlar de les economies multiplicatives que es generen al voltant d'aquests equipaments. Normalment en sorgeixen productes relacionats amb la temàtica tractada en el conjunt, s'obren nous negocis dins el món de la restauració, botigues de records, etc. Per tant, també podem parlar del patrimoni com un element sinèrgic important dins de l'economia d'una població i per extensió d'un país, amb un enorme valor afegit que pot o ha de tenir una clara repercussió en els habitants de la ciutat i en la qualitat de vida dels mateixos.

Estat de la qüestió

Fet aquest preàmbul, ens podríem preguntar quina és la situació del nostre país.

Des de finals del s. XVIII i inicis del XIX, les potències europees que disposaven de colònies varen començar el que podríem denominar les primeres "intervencions" en el patrimoni. Bàsicament van consistir en la recerca de materials de gran valor artístic i històric que una vegada localitzats eren traslladats normalment a ciutats importants del país colonitzador. Aquestes primeres "adquisicions" d'antiquitats i de materials etnogràfics i fins i tot de plantes i animals varen despertar una gran curiositat entre el públic d'aquests països. Amb aquestes incipients col·leccions es construïren els primers museus, jardins botànics, associacions que organitzaven i finançaven expedicions a terres desconegudes, campanyes d'excavacions arqueològiques i paleontològiques, etc.. Aquest estadi inicial, va obrir un procés en totes aquestes nacions que els han portat a què en l'actualitat siguin capdavanteres en el camp de la gestió de recursos culturals i naturals.

Viatjant per aquests països podem comprovar com per ells és quelcom habitual celebrar *happenings* dins de castells i altres jaciments arqueològics, hi abunden les reproduccions i restitucions de cases, les recreacions històriques, etc. Potser l'indicador que més idea ens pot donar de l'elevat grau de desenvolupament al que

ha arribat la "indústria del patrimoni" és a Anglaterra on ja han superat les fases inicials, musealització de castells, de parcs naturals i de jaciments arqueològics, i ara es dediquen a la difusió del seu patrimoni etnològic. Ja fa uns anys que Robin Hood i els seus companys tornen a fer de les seves als boscos de Sherwood on els visitants que pateixen l'ensurt de trobar-se amb ells, "si es fan amics dels habitants del bosc", poden obtenir fins i tot un diploma que acredita que formen part de la seva banda. Un altre bon exemple és el gran centre d'interpretació construït en relació al monstre del llac Ness. "Nessi" petit monstre de plàstic que neda suaument en un llac artificial a la riba del Ness, rep cada any milers de visitants que surten encantats de conèixer la vida i miracles d'una criatura que mai ningú no ha pogut contemplar i que molt possiblement mai no hagi existit.

Vistos alguns dels ingredients que poden fer atractives les inversions en patrimoni i el nivell que han pogut assolir països amb una tradició museística superior a la nostra hauríem de destacar el baix nivell d'evolució en què encara ens trobem. Pensem que tot just estem a la fase de construcció de les grans infraestructures de prestigi, si recordem el símil amb l'esport. Ara es comença a parlar de parcs arqueològics i de centres d'interpretació del patrimoni. El concepte que encara impera és que el patrimoni és car, no hi ha la concepció que el patrimoni amb inversions petites pot generar recursos. No hem passat, en definitiva, de la fase de recerca i conservació.

Una alternativa per superar aquest desfase podria anar en relació amb el canvi que s'està produint dins del turisme a nivell internacional. El sector turístic tradicional, basta en l'oferta de platja, pateix un cert declivi davant de l'important creixement que s'ha registrat dins l'àmbit del turisme cultural i dels esports d'aventura.

És aquest moment el que caldria aprofitar per efectuar un relançament dels nostres conjunts patrimonials per poder-los situar a l'alçada en la qual es troben a la resta d'Europa. Amb l'adequació de conjunts arqueològics i de paratges naturals es generen forts punts d'atracció turística que poden, al marge de l'estacionalitat del turisme tradicional, paliar la crisi del turisme de platja i potenciar el turisme cultural que permet d'una forma sostenible la conservació i manteniment dels béns que hem heretat. Cal dir també que aquest tipus de turisme és practicat per un sector de la població amb un poder adquisitiu sensiblement més alt, fet que pot significar un bon increment de les economies multiplicatives que generen aquestes activitats. Aquesta sortida ha estat posada en pràctica per diferents països de característiques econòmiques similars al nostre. Per posar dos exemples, Irlanda dins la Unió Europea i Israel dins del Proper Orient estan fent grans inversions econòmiques en conjunts patrimonials per tal de completar la seva oferta turística. Com veiem, són dos països que, com aquí es fa moltes vegades, podien articular

el discurs de la manca de diners pel patrimoni per a no invertir. La diferència és que ells ja són conscients que les inversions en patrimoni no són a fons perdut, sinó que molt aviat s'amortitzen i fàcilment es poden obtenir tots o part dels *beneficis* que en paràgrafs anteriors assenyalàvem.

EL PROJECTE DE LES MINES PREHISTÒRIQUES DE GAVÀ

Aquesta és l'aposta que hem fet a Gavà. El nostre és un municipi de la comarca del Baix Llobregat, del qual una majoria de gent en té una imatge difosa i vague situada entre un polígon industrial i tot just un tros de platja. Ara bé des de fa uns anys que des de Gavà s'intenta canviar el contingut d'aquesta imatge per un altre de més suggerent, i per fer-ho es compta, entre d'altres, amb els valors que pot aportar el patrimoni del municipi i que creiem que són singulars. Ens referim sobretot a les Mines Prehistòriques de Gavà.

A Gavà es conserven restes de les mines amb galeries més antigues d'Europa i les úniques dedicades a l'extracció de variscita, mineral de color verd semblant a la turquesa, amb el qual en època neolítica se'n feien joies. Al llarg de més de mil anys, des del 4000 al 3000 aC aproximadament, i per tal d'arribar als punts de formació d'aquest mineral verd, es van fer metres i metres de pous, galeries i cambres subterrànies, que, una vegada esgotades, eren reomplertes amb el reble de l'explotació minera, amb les restes de les activitats domèstiques (restes de menjar, eines i recipients ceràmics trencats...) o fins i tot amb enterraments. Aquestes són les restes que els arqueòlegs recuperen en l'actualitat i que ens permeten reconstruir la vida d'aquelles comunitats i l'entorn natural en què van viure, així com les tècniques mineres emprades.

Les mines prehistòriques són, doncs, un jaciment únic per les seves característiques i per la riquesa d'informació que ens aporten per al coneixement de l'època neolítica en les nostres terres. Entenem que són un referent per a l'arqueologia catalana i, creiem també, per a la població de Gavà, per al seu desenvolupament social, cultural i econòmic.

En aquest sentit, l'Ajuntament de Gavà mitjançant el seu Museu Municipal - institucions promotores del projecte de dinamització de les Mines Prehistòriques - van engegar l'any 1990 una sèrie d'accions que garanteixen la continuïtat de les actuacions i que van posar les bases per a la intervenció en el jaciment a llarg termini, i, donades la magnitud i importància de tots els aspectes relacionats amb la recerca, difusió i conservació de les Mines Prehistòriques de Gavà, exigir el més alt nivell de col.laboració entre les diferents administracions i institucions científiques.

El primer que es va considerar necessari va ser la dotació del municipi amb una estructura o institució permanent que vetllés per la realització de les tasques necessàries i fos el nexa d'unió entre les diferents institucions i persones que poguessin col.laborar. En aquest sentit, el Museu Municipal, la consolidació d'un equip professional i estable, i la posterior inauguració de les noves instal.lacions l'any 1991 van ser claus dins de l'àmbit de desenvolupament del projecte.

Pel que fa al finançament del projectes de les Mines Prehistòriques, la primera institució que va mostrar interès pel projecte va ser el Ministerio de Trabajo, INEM, que, amb la concessió d'una escola taller de tres anys de durada, va representar fins al moment la principal aportació en recursos humans i econòmics amb què es comptava, quant a recursos externs. Com ja explicarem, el projecte de l'Escola Taller va ser també important per la formació de diversos joves i la seva continuïtat professional. L'Escola Taller va començar a funcionar el desembre de 1990 i va finalitzar el juny de 1994, patint una aturada de sis mesos, entre gener i juny de 1992, arran de la retallada pressupostària que va patir el programa d'escoles taller.

L'objectiu bàsic del projecte integral d'intervenció en el jaciment, i del qual n'era part integrant l'Escola Taller, era el posar en vàlua les Mines Prehistòriques de Gavà per tal d'aconseguir unes perspectives de continuïtat en el treball tant a nivell de recerca, conservació i difusió. En concret es volia convertir el jaciment en un punt de trobada capdavanter pel que fa a la recerca arqueològica dins del món del neolític, aturar el procés de degradació que patien les estructures i buscar noves estratègies i tècniques per assegurar-ne la conservació, i construir un parc arqueològic per poder donar a conèixer d'una manera ordenada aquest important conjunt patrimonial.

Aquests objectius genèrics que s'havien fixat amb antelació van servir per dissenyar l'organigrama i els objectius de l'Escola Taller:

- Promoure la formació d'obriers especialitzats i tècnics per al desenvolupament d'un programa de difusió i intervenció arqueològica del complex miner i per a la posterior continuïtat laboral, un cop finalitzat el projecte.
- Fer visitable un dels conjunts monumentals més espectaculars de Catalunya i connectar-lo amb l'oferta turística metropolitana.
- Obrir, en una primera fase, una part del jaciment al públic amb la perspectiva de facilitar la incorporació d'altres administracions públiques i entitats privades que puguin subvencionar o esponsoritzar el projecte.

- Coordinar l'oferta de difusió cultural del conjunt arqueològic amb el programa de serveis i actuacions del Museu de Gavà.

L'ESCOLA TALLER MUSEU DE GAVÀ

L'organització dels recursos humans dins de l'Escola Taller es van adaptar als objectius principals. Hi havia tres línies essencials d'intervenció: la recerca, la difusió, l'enginyeria i la seguretat.

Pel que fa a la recerca arqueològica es va configurar un equip dirigit per un coordinador científic, i format per aqueòlegs i un equip d'auxiliars d'intervenció en el patrimoni. Quant a la difusió, es va crear un equip dirigit per professionals en aquesta disciplina i la museologia, responsables d'un grup d'auxiliars de difusió.

Pels aspectes d'enginyeria i seguretat, molt importants en un jaciment de les característiques de les Mines Prehistòriques, es va comptar amb l'Escola de Minería de la Universitat Politècnica de Catalunya, i amb la Facultat de Geologia de la Universitat de Barcelona.

Quant a auxiliars, l'Escola Taller va estar composta per dos equips diferents, cada un dels quals especialitzat en un camp d'actuació diferent: auxiliars d'intervenció en el patrimoni i auxiliars de difusió.

Els primers van rebre una formació tant teòrica com pràctica sobre diferents disciplines relacionades amb les tasques d'intervenció arqueològica, de conservació i restauració dels jaciments arqueològics: prospecció, excavació, tractament dels materials, registre, classificació i estudi. L'objectiu era proporcionar als alumnes uns coneixements genèrics sobre tots aquests aspectes per tal que, en el futur, quan vulguessin accedir al mercat laboral tinguessin uns coneixements amplis i multidisciplinars en aquest àmbit i no només com a auxiliars d'excavació.

El plantejament de la formació dels auxiliars de difusió va ser semblant. L'aspecte central que es va treballar va ser la seva capacitació com a guia i monitor, tant per a públic en general com per als diferents nivells d'educació, i en la dotació dels rudiments bàsics que els permetessin enfrontar-se amb les temàtiques més diverses, no només l'arqueologia i el neolític. En aquest sentit, igual que pels auxiliars d'intervenció en el patrimoni, el fet que l'Escola Taller treballés freqüentment amb el Museu i que s'assumissin alguns projectes i tasques alienes a les Mines Prehistòriques va ser enriquidor per a aquesta formació àmplia i pluridisciplinar dels auxiliars.

RESULTATS ASSOLITS PER L'ESCOLA TALLER

Una vegada tancada l'etapa de l'Escola Taller i amb un any i mig de perspectiva podem estar satisfets dels resultats assolits en els diferents nivells d'actuació. La intervenció intensiva ha permès un fort avenç en la investigació del jaciment tant a nivell arqueològic com geològic i de tecnologia minera, els resultats de la qual han arribat a la comunitat científica a través d'articles i comunicacions presentats en jornades especialitzades i gràcies també al I Congrés del Neolític a la Península Ibèrica que va tenir lloc a Gavà i a Bellatera l'any 1994. D'altra banda, les actes d'aquest congrés han vist la llum en la revista *Rubricatum*, que edita el mateix Museu de Gavà.

També s'han realitzat intervencions per a la conservació de les estructures mineres, i la protecció i delimitació de la zona coneguda com a solar A1, amb les conseqüents millores urbanístiques en el barri de can Tintorer. Cal tenir en compte que en els darrers anys aquesta zona ha patit una forta revitalització, -en la qual ha tingut un paper important el jaciment de les Mines Prehistòriques- i ha esdevingut un espai en el qual es troben un bon nombre de serveis adreçats als ciutadans de la població, ja que en ella també trobem l'institut de batxillerat, la biblioteca popular, l'associació de veïns del barri entre d'altres.

D'altra banda s'han realitzat els primers condicionaments i musealització d'algunes de les estructures arqueològiques i l'obertura al públic de part del jaciment l'octubre de 1993. El fet d'inaugurar aquestes primeres instal·lacions mentre estava en funcionament l'Escola Taller, a més de ser una mostra de l'empenta que es portava i de la bona feina realitzada, va servir perquè els auxiliars adquirissin un rodatge en la prestació dels diferents serveis, i que, en finalitzar l'Escola Taller es creés una cooperativa, dedicada al camp dels serveis en l'àmbit del patrimoni. Actualment aquesta cooperativa té la concessió de la gestió del servei públic de visites a les Mines Prehistòriques de Gavà.

L'èxit de públic assolit des de l'octubre de 1993, tot i les limitacions del jaciment, que obliga a fer part de la visita en grups reduïts de 4 a 8 persones segons el tipus de visita, queda reflectit en el nombre de visitants que ha rebut el jaciment i que el situa en la posició seixant-cinc en un còmput realitzat per la Generalitat de Catalunya l'any 1995, sobre un registre de dos-cents trenta-dos museus. Aquest èxit de públic és un dels reflexos del reconeixement general del jaciment de les Mines Prehistòriques com a referent cultural per a Gavà i per al país en general.

EL PROJECTE DE FUTUR

Des de la creació de l'Escola Taller el projecte de les Mines Prehistòriques no s'ha aturat. El treball que s'ha realitzat fins a l'actualitat, encara que modest, ha servit per sentar les bases del que ha de ser el projecte de futur i, el que era més important, garantir la continuïtat de la difusió, investigació i conservació del jaciment, i implicar diferents institucions en ell. La tasca científica continua en el treball d'investigació i en la difusió dels resultats; el conveni amb la Universitat Politècnica de Catalunya garanteix el seguiment de les tasques de conservació, necessàries i imprescindibles per permetre l'obertura al públic del jaciment.

Però el treball actual del Museu se centra en la creació del Parc Arqueològic de Gavà, un futur centre d'interpretació del món del neolític, que esdevingui un medi de diàleg directe i implicador entre el públic i el patrimoni, i consolidi la línia de conservació, investigació i difusió del jaciment ja iniciada.

El Parc Arqueològic de Gavà aproparà al visitant a una atmosfera prehistòrica que inclourà, a més de la visita a les mines, la interpretació de les estructures d'habitació dels pobladors del Baix Llobregat de fa més de cinc mil anys, interpretacions sobre l'agricultura, la ramaderia, les activitats domèstiques i artesanals, així com les formes d'enterrament de l'època.

Si bé les possibilitats d'interpretació del jaciment són importants en el projecte, en tant que garanteixen la seva comprensió i el gaudi, i, per tant, la seva divulgació, la construcció de recreacions i noves estructures han de garantir també l'obertura a un ventall més ampli de públic, tant per nombre com per condicions, de manera que es puguin superar les limitacions amb què es compta a l'actualitat.

El projecte contempla no només els aspectes museogràfics i de divulgació, sinó que es tenen en compte aquells referents a la conservació de les estructures, de manera que instal·lacions, recorreguts, recreacions o tipus de visita es plantegen en funció de les necessitats de conservació del jaciment. També la major projecció externa que es pretén assolir amb aquest projecte ha de revertir en la investigació. Els recursos generats pel mateix parc arqueològic han de revertir en la continuació de les excavacions i en els avenços en les investigacions.